

51, 106, 110, 161; Ebû Zeyd el-Kureşî, *Cemhere* (Fâûr), tür.yer.; Süyûtî, *el-Mühzir* (nşr. M. Ahmed Câdelmevlâ v.dğr.), Kahire, ts. (Dâru İhyâi'l-kütübî'l-Arabiyye), II, 489-494; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1102-1103; Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-edeb*, I, 5-8; Bağdatlı Mehmed Fehmî, *Târih-i Edebiyyât-ı Arabiyye*, İstanbul 1332, s. 296-304; Abdurrahman Fehmi, *İslam Medeniyeti Tarihi* (Medrese-tü'l-'Arab), (haz. Hüseyin Elmalı – Cüneyt Eren), İzmir 2005, s. 115-158; C. Zeydân, *Târihu âdâbi'l-lugâti'l-'Arabiyye*, Kahire 1954, s. 67-72; İskender Âgâ Abkârîyûs, *Ravzatü'l-edeb fi tabakâti şu'arâ'l-'Arab*, Beyrut 1858, tür.yer.; Nihad M. Çetin, *Eski Arap Şiiri*, İstanbul 1973, s. 4-7; Sezgin, *GAS*, II, 93-96, 439, 531, 569, 668, 669; Şevki Riyâz Ahmed, *Fi'l-Mektebeti'l-'Arabiyye*, Kahire 1991, s. 93-120; Kenan Demiryak – Ahmet Savran, *Arap Edebiyatı Tarihi: Cahiliye Dönemi*, Erzurum 1993, s. 36-37; Kenan Demiryak – M. Sadi Çöğenli, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, Erzurum 2000, s. 229-246; J. S. Robinson, "The Tezkire Genre in Islam", *JNES*, XXII (1964), s. 61-62; Ahmet Subhi Furat, "Arap Edebiyatında İlk Ansiklopedik Eserler", *İTED*, VII (1978), s. 299-308; Filiz Kılıç, "Edebiyat Tarihimizin Vazgeçilmez Kaynakları: Şair Tezkireleri", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, V/10, İstanbul 2007, s. 543-564; Heffening, "Tabakat", *İA*, XI, 590-592; Ahmet Hakkı Turabi, "İbnü'l-Müneccim", *DİA*, XXI, 155; Angelika Hartmann, "el-Melikü'l-Mansûr", a.e., XXIX, 71.

MUSA YILDIZ

TABAKÂTÜ'Ş-ŞUARÂ

(bk. eŞ-Şİ'R ve Ş-ŞUARÂ).

TABAKÂTÜ'Ş-ŞUARÂ

(طبقات الشعراء)

İbnü'l-Mu'tezz'in
(ö. 296/908)

şair biyografilerine dair eseri.

Bir günlük Abbâsî Halifesi Abdullah b. Muhammed el-Mu'tez-Billâh'ın daha çok *Tabakâtü'ş-şu'arâ* (*Tabakâtü'ş-şu'arâ'l-muħdeşin*) adıyla bilinen eseri Abbâsî halifelerini, vezir, emîr ve kumandanlarını metheden şairlerin biyografisi hakkındadır. Abbas İkbâl-i Âştîyânî tarafından tıpkıbasımı yapılan nüshanın adı *Tabakâtü'ş-şu'arâ fi medhi'l-hulefâ ve'l-vüzerâ* şeklinde geçmektedir. Hamza el-İsfahânî esere *el-İhtiyâr min şî'ri'l-muħdeşin* adını vermiştir. Kitabın mukaddimesinde adı *Tabakâtü'ş-şu'arâ'l-mütekellimîn mine'l-üdebâ'l-mütekaddimîn* olarak zikredilmektedir (*Tabakâtü'ş-şu'arâ*, nşr. Abdüsettar Ahmed Ferrâc, neşredenin girişi, s. 18). Ancak mukaddimenin İbnü'l-Mu'tez tarafından yazılmayıp sonradan eklendiği görüşü hâkimdir (a.g.e., nşr. Abbas İkbâl, neşredenin girişi, s. XIV-XV). Eserde yeni

şairler (muħdesûn / müvelledûn) diye anılan Abbâsî şairleri vefat yıllarına göre ele alınmış, Abbâsîler'in kuruluşundan (132/750) İbnü'l-Mu'tezz'in ölümüne kadar bir buçuk asrı aşan dönemde yaşayan şairlerin biyografileri yanında şiirlerinden örneklerle yer verilmiştir. Şairlerin özellikle kaynaklarda çok fazla geçmeyen şiirlerinin kaydedildiği eserde (Şevki Riyâz Ahmed, s. 95) diğer şiir antolojilerinde nâdiren rastlanan 1500'den fazla beyit rivayet edilmiştir. Bu da eserin Arap edebiyatı açısından değerini arttırmaktadır. *Tabakâtü'ş-şu'arâ*'da Beşşâr b. Bürd ile başlayıp kadın şair Fazl ile sona eren 121 erkek ve altı kadın şairin yanı sıra hâşiyesinde yer alan beş şairle birlikte (İbn Herme, Hâlid el-Kannâs, İnân, Seken ve Âişe el-Osmâniyye) toplam 132 şairin biyografisi bulunur. İki yerde geçen Amr el-Kisâfî'nin biyografisi Abbas İkbâl'e göre (s. XIII) tekrardır, Abdüsettar Ahmed Ferrâc'e göre ise (s. 16) bunlar iki ayrı şahıstır. Eserinde şairlere yer yer eleştiriler yönelten İbnü'l-Mu'tez, Arap şiirinde en hacimli divana sahip olan İbnü'r-Rûmî'den başka Yahyâ b. Ziyâd el-Hârîsî ve Dikülcin gibi dönemin yirmiden fazla şairine yer vermemiştir (*Tabakâtü'ş-şu'arâ*, nşr. Abdüsettar Ahmed Ferrâc, neşredenin girişi, s. 10). İbnü'r-Rûmî'yi babasına hicviye yazdığı için kitabına almadığı nakledilir. Eserde bulunmayan bu şairlere İbnü'l-Cerrâh *el-Varaka*'sından İbnü'n-Nedîm *el-Fihrist*'inde ve Merzûbânî *Mu'cemü'ş-şu'arâ*' adlı eserinde yirmiden fazla şair eklemiştir. İbn Hafâce'ye göre İbnü'l-Mu'tez kitabını 280 (893) yılından önce, Abbas İkbâl'e göre ise 293-296 (906-908) yılları arasında yazmıştır (*Tabakâtü'ş-şu'arâ*, neşredenin girişi, s. XVII).

Müellif eserinde faydalandığı kaynaklara işaret etmemiştir. Ancak Abbas İkbâl, İbn Kuteybe'nin *eŞ-Şî'r ve Ş-ŞUARÂ*'sı gibi eserlerden yararlandığını ileri sürmektedir. Kitabın yazma nüshalarının yaygın olmamasını da müellifin meşhur bir şair kabul edilmesi sebebiyle şiirlerinin nesirlerini gölgede bırakmasına bağlamaktadır (a.g.e., neşredenin girişi, s. XVII). Eserin tıpkıbasımı, 1285'te (1868) Mehdi b. Ali Naki et-Tebrîzî'nin istinsah ettiği nüsha esas alınarak Abbas İkbâl tarafından İngilizce bir mukaddime ve incelemeyle birlikte Elias John W. Gibb hâtıra dizisinde gerçekleştirilmiş (London 1939), buna bir indeks eklenmiştir. Eseri Arap dünyasında önce Abdüsettar Ahmed Ferrâc (Kahire 1375/1956 [?], Dârü'l-maârif, 1981) daha sonra Ömer Fârûk et-Tabbâ' (Beyrut

1419/1998) neşretmiştir. *Tabakâtü'ş-şu'arâ*, Şerefeddin İbnü'l-Müstevfi tarafından bazı eklemeler ve çıkarmalarla birlikte *Muħtasaru Tabakâti'ş-şu'arâ* adıyla yeniden düzenlenmiştir (*DİA*, XXI, 162). Abbas İkbâl ile Abdüsettar Ahmed Ferrâc neşirlerinde bu muhtasardan yararlanılmıştır. Ferrâc, neşrinin sonuna muhtasardaki ziyadeleri ve farklı eklemiş (s. 429-463), ayrıca eserin kendisinde ve muhtasarında bulunmayan bazı bilgileri *el-Eğâni* ve *Me'âhidü't-tanşîş*'ten alarak kaydetmiştir (s. 463-464).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Mu'tez, *Tabakâtü'ş-şu'arâ* (nşr. Abbas İkbâl), London 1939, neşredenin girişi, s. XIII-XVII; a.e. (nşr. Abdüsettar Ahmed Ferrâc), Kahire 1981, neşredenin girişi, s. 5-18; a.e. (nşr. Ömer Fârûk et-Tabbâ'), Beyrut 1419/1998, neşredenin girişi, s. 14-16; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Şüveymî), s. 514; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1102; M. Kratchkovsky, *Une liste des oeuvres d'İbn al-Mu'tazz*, Lwow 1927, s. 10; Brockelmann, *GAL*, I, 79-80; *Suppl.*, I, 128, 130; *Ma'a'l-Mektebe*, s. 146-147; Şevki Riyâz Ahmed, *Fi'l-Mektebeti'l-'Arabiyye*, Kahire 1991, s. 94-95; Abdülvehhâb es-Sâbûnî, *'Uyûnü'l-mü'el-fât* (nşr. Mahmûd Fâhûrî), Halep 1413/1992, I, 150; Kenan Demiryak – M. Sadi Çöğenli, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*, Erzurum 2000, s. 231; F. Krenkow, "Tabakât al-Şu'arâ' al-Muħdatîn", *IC*, XIV (1940), s. 133-135; C. C. Torrey – [Ahmet Ateş], "İbnü'l-Mu'tez", *İA*, V/2, s. 868-870; İhsan Abbas, *Târihu'n-naḳdi'l-edebi 'inde'l-'Arab*, Beyrut 1971, s. 115-120; Sâmi es-Sakkâr, "İbnü'l-Müstevfi", *DİA*, XXI, 162.

MUSA YILDIZ

TABÂTABÂÎ, Muhammed Hüseyin

(محمد حسين طباطبائي)

Muhammed Hüseyin b. Muhammed b. Muhammed Hüseyin Tabâtabâî
(1904-1981)

el-Mizân adlı tefsiriyle tanınan
Şii müellifi ve felsefeci.

29 Zilhicce 1321'de (17 Mart 1904) Tebriz yakınlarındaki Şâdebâd (Şâdegân) köyünde doğdu. İcinden âlimlerin yetiştiği Tabâtabâî ailesine mensup olup babasının dedesi Ali Asgar şeyhülislâm unvanına sahipti. Allâme unvanıyla şöhret bulan Tabâtabâî, sülâlesinde Azerbaycan Kâdilkudâti Mirza Muhammed Ali gibi şahsiyetlerin bulunmasından dolayı Kâdi unvanıyla, doğum yerine nisbetle Tebrîzî ve soyunun hem Hz. Hasan'a hem Hüseyin'e dayanmasından ötürü Hasenî ve Hüseyinî nisbeleriyle de anılır. Beş yaşında annesini, dokuz yaşında iken babasını kaybetti. İlk eğitimini Tebriz'de aldı. 1925'te Necef'e giderek Muhammed Hüseyin İsfahânî ve Muhammed Hüseyin Nânî gibi hocalar-

dan Şii fıkhi, Hüseyin Bâdkûbî'den felsefe, Ebû'l-Kâsım Hânsârî'den matematik ve hendese öğrendi. İctihad derecesine ulaşmakla birlikte merci-i taklîd olmaya yönelmedi. Bu dönemde mânevî kişiliği üzerinde kendisinden ahlâk ve amelî hikmet dersleri aldığı kuzeni Ali Kâdî et-Tabâtabâî'nin etkisi olmuştur. Malî durumlarının kötüleşmesi yüzünden 1935'te kardeşi Muhammed Hasan İlahî ile birlikte Tebriz'e döndü ve çiftçilikle uğraştı. II. Dünya Savaşı'nda Ruslar'ın İran'ın kuzeyini işgal etmesi üzerine 1946'da Kum'a gitti. Burada medreselerin müfredatında fazla yer bulamayan Kur'an tefsiriyle öğrencilerin materyalist etkilere karşı korunması için gerekli gördüğü, ancak bazı tepkilere yol açan felsefe dersleri verdi ve zamanla bu derslerin yaygınlaşmasını sağladı. 1958-1977 yılları arasında Henry Eugenie Corbin'le yürüttüğü, öğrencisi Seyyid Hüseyin Nasr'ın mütercim olarak katıldığı görüşmelerde ilâhî hikmet, gnostisizm ve tasavvuf konularında farklı din ve kültürlerin karşılaştırılmasına yönelik çalışmalar yaptı. 16 Kasım 1981'de Kum'da vefat etti ve Âyetullah Gülpâyigânî'nin kıldırıldığı cenaze namazının ardından Abdülkerîm Hâirî ve Âyetullah Muhammed Takî Hânsârî'nin türbelerinin yakınına defnedildi. Devrim sonrası İran yönetimi bir meclis bildirisiyle tâziye mesajı yayımlayarak cenazesine temsilci gönderdi.

Tabâtabâî'nin, Âyetullah Humeynî tarafından ortaya konulan ve on ikinci imamın gaybeti esnasında kendisinin siyasî ve fikhî fonksiyonlarının ulemâ tarafından icra edilmesini ifade eden velâyet-i fakih doktrinini ana hatlarıyla da olsa benimsediği anlaşılmaktadır. Ancak 1962'de Kum'da ulemânın hazırladığı ortak bildiriye imzalaması dışında aktif siyasal olayların içinde yer almamayı tercih etmiştir. Bu sebeple 1979 İran İslâm Devrimi'nde doğrudan fazla rolü bulunmamaktadır (Algar, XVII/3 [2006], s. 347). Bununla birlikte Mur-

tazâ Mutahharî, Muhammed Hüseyinî Bihiştî, Mûsâ Sadr, Muhammed Müfettah, Muhammed Takî Misbâh Yezdî gibi öğrencilerinin bu devrimin etkili şahsiyetleri arasında yer aldığı göz önünde bulundurulduğunda onun bu konuda dolaylı etkisinden söz etmek mümkündür. Tabâtabâî, gerek Kur'an tefsiriyle gerekse geleneksel hikmetin canlandırılmasına yönelik felsefî çalışmaları ve bu iki alanı ustalık mezecmesiyle tanınan bir âlimdir. Kur'an tefsirinde âyetlerin zâhirî mânalarının korunmasına özen göstererek kelâmcıların, İslâm filozoflarının (özellikle Meşşâîler) ve mutasavvıfların bazı Kur'an âyetlerini zâhirî mânalarından uzaklaştırıp te'vile yönelmesini şiddetle eleştirir. Tabâtabâî, Molla Sadrâ'nın eserlerinin yaygınlaştırılması konusundaki çabası ve onun tarafından tasavvuf, İsrâkîlik, Meşşâîlik ve kelâmın senteziyle oluşan müteâl hikmet (ilâhî hikmet) öğretilerine yakınlığı ile bilinmektedir. Bununla birlikte en çok okuttuğu metinler arasında yer alan Molla Sadrâ'nın *el-Esfârü'l-erba'a'sının* bazı Kur'an âyetlerinin zâhirine aykırı bulduğu meâd hükmünü hiç okutmaması (a.g.e., XVII/3 [2006], s. 335-336), yine *el-Mizân*'da, filozofların cismanî meâdî inkâr etmeleri gibi Kur'an ve Sünnet'in zâhirine aykırı görüşlerini eleştirmekten geri durmaması da (Ali el-Evsî, s. 183-186) bu tutumunun sonucu olmalıdır. Yaşadığı dönemin sosyal ve entelektüel problemlerine ilgi gösterip özellikle modern materyalist akımlardan etkilenen İranlı yeni nesillere ya da çeşitli felsefî ve teolojik sorular soran Batılılar'a yönelik klasik felsefe birikimine dayanan çalışmalar yapması kendisine ayrı bir şöret kazandırmıştır. Yaygın bir okur kitlesine sahip olan eserlerinin yanı sıra yetiştirdiği öğrencilerle de günümüzde Şii dünyasının en etkili şahsiyetleri arasında yer alır. Tahran'da Tabâtabâî'nin adını taşıyan bir üniversite (Dânişgâh-ı Allâme Tabâtabâî) bulunmaktadır. İlmî faaliyetleri yanında hat sanatı ve edebiyatla da ilgilenen Tabâtabâî Farsça ve Arapça şirler kaleme almıştır.

Eserleri. Tabâtabâî'nin tefsir, felsefe ve Şia tarihine dair Arapça ve Farsça kaleme aldığı kırk civarında eserinden bazıları şunlardır: **1. *el-Mizân** fî tefsiri'l-Kur'ân.** İmâmîyye Şiası'nın önemli Kur'an tefsirleri arasında sayılan ve telifi yaklaşık yirmi yıl süren eser Tahran'da (1375, 1389, 1392) ve Beyrut'ta (1393/1973, 3. bs.) neşredilmiş, İngilizce'ye (trc. Seyyid Saîd Ahdar Rizvî, *al-Mizân: An Exegesis of the Qur'ân*, I-VI, Tahran 1403-1406/1983-1986, Âl-i İmrân sûresinin 120. âyetinin sonuna kadar

olan kısmın tercümesidir), **Farsça'ya** (trc. Muhammed Bâkir Müsevî, *Terceme-i Tefsirü'l-Mizân*, I-XX, Kum 1363-1367 hş./1984-1988) ve **Türkçe'ye** (trc. Vahdettin İnce – Salih Uçan, *el-Mizân fî Tefsiri'l-Kur'an*, İstanbul 1993–; tercümesi biten ve tamamı yirmi cilt tutan çalışmanın halen ilk dokuz cildi yayımlanmıştır) çevrilmiştir. **el-Mizân**'ın temalarından hareketle derlenen bazı kısımları müstakil kitaplar halinde neşredilmiştir. **2. *Şî'a der İslâm*** (Tahran 1347 hş.). **İngilizce'ye** (trc. Seyyed H. Nasr, *Shi'ite Islam*, New York 1975), **Fransızca'ya** (trc. Mohsen Khaliji, *Le Chiisme dans l'Islam*, Tahran 1983), **Urduca'ya** (trc. Şâhid Cühderî, *İslâm beyne Şî'a*, Tahran 1404/1984), **Türkçe'ye** (trc. Kadir Akaras – Abbas Kâzımî, *İslâm'da Şî'a*, İstanbul 1993), **Almanca'ya** (*Die Schia im Islam*, Hamburg 1996) ve **Arapça'ya** (trc. Ca'fer Bahâeddin, *eş-Şî'a fî'l-İslâm*, Beyrut, ts.) tercüme edilmiştir. **3. *Kur'ân der İslâm*** (Tahran 1350 hş.). **Arapça'ya** (trc. Ahmed el-Hüseyinî, *el-Kur'ân fî'l-İslâm*, Beyrut 1393), **Urduca'ya** (trc. Şâhid Cühderî, *İslâm men Kur'ân*, Tahran 1983), **İngilizce'ye** (trc. Alaedin Pazargadi, *The Quran in Islam*, Tahran 1984; trc. Assadullah Yate, London 1987) ve **Türkçe'ye** (trc. Ahmed Erdinç, *İslâm'da Kur'an*, İstanbul 1988) çevrilmiştir. **4. *Uşûl-i Felsefe ve Reviş-i Ri'âliizm*** (I-IV, Kum 1332-1350 hş., Murtazâ Mutahharî'nin mukaddimesi ve hâşiyesiyle birlikte). Seyyid Hâdî Hüsvreşâhî tarafından ***Uşûl-i Felsefe-i Ri'âliizm*** adıyla tek cilt halinde de yayımlanan eser (Kum 1387) materyalizme reddiyedir. İlk iki cildi **Arapça'ya** (trc. Muhammed Abdülmün'im el-Hâkânî, *Üsûsü'l-felsefe ve'l-mezhebü'l-vâkıfî*, I-II, Beyrut 1402/1981) ve ilk cildi **Türkçe'ye** (trc. Bahri Akyol, *Felsefenin Temelleri ve Realizm Metodu*, Tahran 1996) tercüme edilmiştir. **5. *Bidâyetü'l-hikme*** (Kum, ts.). Yazımı 1970'te tamamlanan eser, Câmia-i Müderrisin-i Havze-i İlmîyye'de başlangıç seviyesinde ders kitabı olarak okutulmuş, **Farsça'ya** (trc. Muhammed Ali Gerrâmî, Kum 1401; trc. Ali Rabbânî Gülpâyigânî, I-III, Kum 1371 hş.; trc. Ali Şirvânî, I-III, Tahran 1371 hş.) ve **İngilizce'ye** (trc. Ali Oûlî Qarâ'i, *The Elements of Islamic Metaphysics: Bidâyat Al-Hikmah*, London 2003) çevrilmiştir. **6. *Nihâyetü'l-hikme*** (Kum, ts.). Muhammed Takî Misbâh Yezdî'nin ta'likıyla de basılmıştır (Kum 1405; I-II, Tahran 1363 hş.). Câmia-i Müderrisin-i Havze-i İlmîyye'de ileri seviyelerde ders kitabı olarak okutulan eser Ali Şirvânî tarafından şerhli olarak Farsça'ya tercüme edilmiştir (I-III, Tahran 1372 hş.). **7. *el-Esfâr***

Muhammed
Hüseyin
Tabâtabâî

ri'l-erba'a* (I-IX, Kum-Tahrân 1378-1379/1958-1959). Molla Sadrâ'nın *el-Hikmetü'l-müte'aliye* adlı eserinin, ikinci kısmı dışında diğer üç kısmının çeşitli hâşiyeleriyle birlikte Tabâtabâî'nin hâşiyesini de (*Hâşiyeye ber Esfâr*) ihtiva eden tahkiki neşridir. **8. Sünenü'n-nebî** (baskı yeri yok, 1350 hş.). Aynı adla Farsça'ya (trc. Muhammed Hâdî Fikhî, Tahrân 1354 hş.) ve Farsça tercümesinden İngilizce'ye (trc. Tahir Ridha Jaffer, *Sunan an-Nabî: A Collection of Narrations on the Conduct and Customs of the Noble Prophet*, Ontario 2007) çevrilmiştir. **9. Vaḥy yâ Şu'ûr-i Mermûz** (Kum 1336 hş., Nâsır Mekârim eş-Şîrâzî'nin ta'likatıyla birlikte). Arapça'ya tercüme edilmiştir (*el-Vaḥyü evi's-şu'ûrül-hâfiyye*, baskı yeri ve tarihi yok). **10. 'Alî ve'l-felsefetü'l-İslâmiyye** (Beirut, ts.). İbrâhim Seyyid Alevî eseri Farsça'ya çevirmiştir ('*Alî ve Felsefe-i İlahî*, Kum, ts.). **11. el-Velâye** (Kum 1360). Hümâyün Himmetî tarafından Farsça'ya tercüme edilmiştir (*Velâyetnâme*, Tahrân 1366 hş.). **12. Mekteb-i Teşeyyü' Şî'a Mecmû'a-i Müzâkerât bâ Purûfisûr Kurbin** (Kum 1339 hş.). Müellifin Henry Corbin'le yaptığı görüşmelelere dair olup İsmail Bendideri tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir (*Söyleşiler*, İstanbul 1996). Bu görüşmelerin II. cildi, Ali Ahmedî Miyânî ve Seyyid Hâdî Hüsrevşâhî'nin mukaddimeleriyle birlikte *Risâlet-i Teşeyyü' der Dünyâ-yı İmrûz* adıyla yayımlanmıştır (Tahrân 1370 hş.). **13. el-A'dâdü'l-evveliyeye**. Müellifin hocası Hânsârî'nin metoduna göre 1'den 10.000'e kadar sayıların elde edilmesine dairdir (Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zerî'a*, II, 232-233). Tabâtabâî'nin kelâma dair yedi risâlesi *Resâ'ilü't-tevhîdiyye* adıyla yayımlanmıştır (Kum 1365 hş.) ve Ali Şîrvânî tarafından Farsça'ya çevrilmiştir (*Resâ'il Tevhîdî*, Tahrân 1370 hş.). Mantıkla ilgili yedi risâlesi de *Resâ'il seb'a* ismiyle neşredilmiştir (Kum 1362 hş.). Felsefeye dair yedi risâlesini (*Mecmû'a-i Resâ'il*, 3. bs., Tahrân 1370 hş.) ve iki kitap halinde makalelerini (*Berresihâ-yi İslâmî*, Kum 1396; *İslâm ve İnsân-ı Mu'âşır*, Kum, ts.) Seyyid Hâdî Hüsrevşâhî yayımlamıştır. Tabâtabâî ayrıca Muhammed Bâkır el-Meclisî'nin *Bihârü'l-en-vâr*'ı, Küleynî'nin *el-Uşûl mine'l-Kâfî'si*, Hür el-Âmilî'nin *Vesâ'ilü's-Şî'a ilâ tahşîl mesâ'ilü's-şerî'a'sı* gibi bazı Şîi hadis kaynaklarının yayıma hazırlanmasına katkıda bulunmuştur (Algar, XVII/3 [2006], s. 340-341; eserlerinin listesi ve hakkında yazılanlar için ayrıca bk. *A'yanü's-Şî'a*, IX, 255-256; Muhsin Kedîver – Muhammed Nûrî, II, 1436-1455).

Tabâtabâî hakkında Ali Ramazan Mar-tar'ın *et-Tabâtabâî ve menhecühü fi tefsîrihi'l-Mizân* adıyla bir yüksek lisans tezi (1980, Câmîatü'l-Kâhire külliyyetü dâ-ri'l-ulûm) ve Ali el-Evsî'nin aynı adı taşıyan bir çalışmasının yanı sıra (bk. bibl.) Yûsuf Selîm İbrâhim el-Fakîr'in *Tefsîru Muham-med Hüseyin et-Tabâtabâî el-Mizân fi tefsîri'l-Kur'ân dirâse menhecîyye ve nakdiyye* (1994, Amman, Ürdün Üniver-sitesi), Avd b. Hasan b. Ali el-Vâdî'nin *et-Tabâtabâî ve menhecühü fi tefsîrihi* (1421, Riyad Melik Suûd Üniversitesi), Alekber Muradov'un *Elmalılı ve Tabâta-bâî Tefsirlerinde Siyasal İçerikli Ayetler ve Yorumları* (2000, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü) ve Mühenned Muhammed Sâlih'in *el-Ârâ'ü'l-felsefiyye ve'l-ke-lâmiyye 'inde'l-'Allâme Muhammed Hüseyin et-Tabâtabâî* (1427/2006, Necef, Kûfe Üniversitesi) adlı yüksek lisans tez-leri, M. Kâzım Yılmaz'ın *Tabersî ve Ta-batabâî'de İmâmiye Tefsiri* (1985, Ata-türk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü-sü), Yâsîn Ali Bâbekir Âbidîn'in *Menhe-cü'l-üstâz Muhammed Hüseyin et-Ta-bâtabâî fi tefsîri'l-Mizân dirâse muḳâ-rene* (2004, Ümmü Dermân Kur'ân-ı Ke-rîm ve İslâmî İlimler Üniversitesi) başlık-lı doktora tezleri bulunmaktadır. Vefatın-dan sonra Tabâtabâî hakkında çeşitli arma-ğan kitapları (yâdnâme) yayımlanmış-tır (Tahrân 1361 hş., 1362 hş., 1363 hş.; Kum 1361 hş., 1381 hş.; Tebriz 1370 hş.).

BİBLİYOGRAFYA :

M. Hüseyin Tabâtabâî, *Berresihâ-yi İslâmî* (nşr. Seyyid Hâdî Hüsrevşâhî), Kum 1396, s. 8-12; a.m.f., *Shi'ite Islam* (trc. Seyyed Hossein Nasr), New York 1975, s. 239-240, ayrıca bk. tercüme edenin girişi, s. 18-26; Hânâbâ, *Fihrist*, I, 387, 1399-1400; III, 3348, 3886; V, 5397; *A'yanü's-Şî'a*, IX, 254-256; Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zerî'a ilâ tesânifi's-Şî'a*, Beyrut 1403/1983, II, 232-233; a.m.f., *Tabâkatü a'lâmî's-Şî'a: Nuḳabâ'ü'l-beşer fi'l-kamî'r-râbî'aşer*, Meşhed 1404, II, 645-646; Ali el-Evsî, *et-Tabâtabâî ve menhecühü fi tefsîrihi'l-Mizân*, Tahrân 1405/1985, s. 37-39, 183-186; S. Hüseyin Nasr, *Molla Sadrâ ve İlahî Hikmet* (trc. Mustafa Armağan), İstanbul 1990, s. 53-54; M. Hâdî el-Eminî, *Mu'cemü ricâlî'l-fikr ve'l-edeb fi'n-Necef hilâle elf 'âm*, [baskı yeri yok] 1413/1992, III, 965-966; Muhsin Kedîver – Muhammed Nûrî, *Me' haz Şinâsi-i 'Ulûm-i 'Aḳli Menâbi-i Çâpi-i 'Ulûm-i 'Aḳli ez İbtidâ tâ 1375*, Tahrân 1379 hş., II, 1436-1455; Mûsâ er-Rizâ Bâştênî v.dğr., *Fihrist-i Kitâbhâ-yi Fârsî Şode-i Çâpi ez Âgâz tâ Sâl-i 1370*, Meşhed 1380 hş., II, 1047-1048; Haşimi Rafsanjani, *Hatıralar* (trc. Hakkı Uygur), İstanbul 2006, s. 318-319, 478; Hamid Algar, "Allâma Sayyid Muhammed Hüsayn Tabâtabâî: Philosopher, Exegete, and Gnostic", *Journal of Islamic Studies*, XVII/3, Oxford 2006, s. 326-351; a.m.f., "Muḫahharî", *El*² (İng.), VII, 762-763.

MEHMET SUAT MERTOĞLU

TABÂTABÂÎ, Seyyid Muhammed (سید محمد طباطبائی)

Seyyid Muhammed b. Seyyid Sâdık
b. Seyyid Mehdi
Tabâtabâî Sengileci Hüseyinî
(1838-1921)

İran Meşrutiyet hareketinin
öncülerinden, Şii âlimi.

19 Zilhicce 1253 (16 Mart 1838) tarihinde Kerbelâ'da doğdu. Tabâtabâî nisbesi dedesi Seyyid Mehdi'nin Muhammed Mücâhid Tabâtabâî'nin kızı ile evlenmesi, Sengileci nisbesi de Tahrân'da oturdukları mahalleyle ilişkilidir. Tabâtabâî İlk eğitimine Tahrân'da başladı. Bu sırada Fransızca dersleri aldıysa da bunu fazla sürdüremedi. Babasından, Hâdî-i Necmâbâdî ve Mirza Ebû'l-Hasan Cive'den Arapça, fıkıh, fıkıh usulü ve aḳli ilimleri öğrendi. 1299 Şevvalinde (Ağustos 1882) İstanbul üzerinden Mekke'ye gittiysede hacca yetişemedi ve umre yapıp atebâta döndü; Mirza Hasan eş-Şîrâzî'nin ders halkasına katıldı. Babasının vefatının (1300/1883) ardından ailesini öğrenim gördüğü Sâmerâ'ya getirtti. 1311 Cemâziyelevvelinde (Kasım 1893) tahsilini tamamlamış güçlü bir âlim ve müctehid olarak Tahrân'a döndü.

Nâsirüddin Şah, o sırada Tahrân'da nüfuz sahibi olan Şii âlimi Mirza Hasan Âştîyânî'ye karşı Tabâtabâî'den faydalanmak istediysede o bunu kabul etmedi. Bu esnada muhafazakâr Şii ulemâsı baskı ve adaletsizlik, yönetimde ve sosyal hayatta Batılılaşma yönündeki eğilimler, Batı tarzı eğitim, ulemânın nüfuzunu azaltan reformlar ve yabancılara tanınan imtiyazlar gibi sebeplerle Kaçarlar yönetimine karşı muhalefet sesini yükseltiyordu. 1903'te Sadrazam Aynüddeve'nin kendisine karşı cephe alması ve rakibi olan Meşrutiyet karşıtı Şeyh Fazlullah Nûrî'nin nüfuzunu arttırmaya başlaması üzerine hükümet muhalifleri arasına katılan Şii âlimi Abdullâh b. İsmâil Bihbehânî kendisine yardımcı olarak Tabâtabâî'yi seçti. Meşrutiyet hareketine öncülük yapan "âyetullah" unvanına sahip bu iki âlim Şii literatüründe "âyeteyn" veya "hücceteyn" diye anıldı. 1905 yılında Aynüddeve'yi görevinden uzaklaştırmak için anlaşan iki âlim, hükümetin siyasetini protesto etmek amacıyla Tahrân'da Mescid-i Şâh'ta tüccarlarla bir toplantı yaptı. Toplantı zorla dağıtılınca bunlar, Tahrân'a yakın bir ziyaretgâh olan Şah Abdülâzîm'in türbesine sığınıp (Aralık 1905) bir meclis kuruluncaya kadar Tahrân'a dönemeyeceklerini ilân ettiler. Bu harekete "hic-